

DROOM IK? (2)

Het vorige artikel zou over tien jaar zo in de krant kunnen staan. In dit tweede deel zoomen we in op wat dit nu voor gevolgen heeft voor ons vak als het daar beschrevene de wijze van werken in de toekomst is. Na een inventarisatie wordt ingegaan op een kernvraag.

TEKST KEES FABER FOTO ANITA RIEMERSMA

Wat zien we in het artikel Droom ik?

We zien op deze school een manier van werken waarin...

- de eigenheid van elke leerling centraal staat
- het veld van bewegen, sport en gezondheid breed wordt opgevat
- het gaat om vaardigheden, kennis, maar ook om opvattingen, waarden
- er oog is voor de gemeenschap (op school, in de wijk, de samenleving)
- er veel keuzemogelijkheden zijn (voor leerlingen en leraren)
- leerlingen veel zelf doen
- nieuwe, digitale middelen worden benut.

Mooi lijstje, maar de kern is de steun die aan elk kind geboden wordt om het antwoord te zoeken op de vraag: *wie wil ik zijn in het veld van sport, bewegen en gezondheid?*

Bewegingsidentiteit

Het is een vraag naar de identiteit van iemand op het terrein van bewegen en die stijgt uit boven het niveau van vaardigheid en/of kennis. Het

begrip bewegingsidentiteit staat voor de rol die sport en bewegen spelen in het zelfconcept van iemand. De bewegingsidentiteit van Shahira en Wim is totaal verschillend; de één is een fanatiek wedstrijdhoockeyer terwijl de ander zich vooral identificeert met schaken en tai-chi. De verschillen liggen op het niveau van hun (beweeg)gedrag, maar ook op het niveau van hun opvattingen en waarden op het gebied van bewegen en sport. Lichamelijke opvoeding heeft tot taak om elk kind te ondersteunen in het zoeken van die eigen sportidentiteit. *Moeten* bewegen is niet de leidraad, maar *willen* bewegen. Daarbij is het goed te weten dat identiteitsontwikkeling een interactief proces is, een proces waarin 'kennis van binnen' (wie ben ik?) en 'kennis van buiten' (wat is er?) elkaar treffen. Zelfkennis is belangrijk: met welke voorkeuren, opvattingen, waarden, talenten 'ga ik de (bewegings)wereld aan'? Daarnaast is kennis over en ervaring met anderen en het andere in de sportwereld van groot belang. Wat is er 'te koop', wat doen en vinden anderen? Identiteitsontwikkeling is het vinden van de goede balans tussen de wensen en

behoefden die van binnen komen en het aanbod, de verlokkingen en opvattingen van buiten. De school zal – naast een rijk aanbod - op dit punt ook ruimte moeten bieden voor reflectie en gesprek. Uit de boeiende dissertatie van Niek Pot haal ik dat de vroege bewegingsocialisatie van grote invloed is op de ontwikkeling van de sportidentiteit van iemand. Dat iemand een sporter is of niet, is vaak al vroeg vastgelegd. Het vergt veel van iemand, van het onderwijs om die sportidentiteit verder te ontwikkelen, te verrijken. Nieuwe sporten doen is niet voldoende; oude patronen en opvattingen dienen onder ogen gezien te worden.

Het begrip identiteitsontwikkeling is actueel omdat het een weg is om grip te krijgen op het (post-) moderne leven van deze tijd, waarin vaste kaders nauwelijks meer aanwezig zijn: je moet het vooral zelf doen, zowel in het persoonlijke als het beroepsmatige leven (van Stralen en Gude, Jensen en Wijnberg, Verhaeghe). Er zijn op ons vakgebied interessante aanzetten gegeven om identiteit(sontwikkeling) en sport/lichamelijke te verbinden (Niek Pot, Mette Krogh Christensen, Henk van der Palen & Jorg Radstake). Allen vanuit één gedachte: het kan beter dan dat het nu gaat op scholen om jonge mensen een bevredigende relatie met sport en bewegen te laten opbouwen. Om deze weg van de ontwikkeling van een bewegingsidentiteit verder te verkennen ga ik te rade bij Joep Dohmen (2007) die het begrip 'levenskunst' centraal stelt in zijn gedachtegoed. Ik put daarbij uit een bijdrage die ik enkele jaren geleden schreef voor het Liber Amicorum voor Harry Stegeman.

Zelfzorg

Dohmen zet stevig in. 'De moderne westerse gemeenschap is een verzameling geworden van op zichzelf teruggeworpen individuen die niet geleerd hebben hoe ze hun positieve vrijheid, de richting van hun levensloop gestalte moeten geven. De crisis van de moderniteit is de crisis van het moderne subject. De grote verhalen en de traditionele levensbeschouwingen hebben weinig impact meer op de moderne levensloop en zijn vervangen door de mediastory's met hun korte omlooptijd. Gezinsleven, werk en vrije tijd worden grotendeels aangestuurd door de markt waar iedereen naar eigen willekeur op inhaakt. Individuele zelfbeschikking is de norm'. Hij is ook niet enthousiast over de antwoorden die door de overheid, groepen of individuen op dit culturele klimaat zijn geformuleerd zoals de roep om de terugkeer van (christelijke) normen en waarden of vormen van spiritualiteit. Dohmen zoekt zijn antwoord in het begrip zelfzorg. Hij zegt: "Levenskunst is zelfzorg. En het resultaat van zelfzorg is het bezit van een eigen levenshouding. Levenskunst verwijst dus naar het leren leven vanuit een persoonlijke

levenshouding van waaruit je betrokken bent op de wereld. Zo'n levenshouding komt echter niet uit de lucht vallen. Je wordt er niet mee geboren en je krijgt haar ook niet cadeau. Je leert haar niet op school noch van het leven zelf. Een eigen levenshouding is mede het resultaat van opvoeding, onderwijs en levenservaring, maar zonder een bijzondere vorm van aandacht ontwikkel je geen levenshouding. Die bijzondere vorm van aandacht heet dus zelfzorg".

Leuk en niet leuk

Zelfzorg vereist zelfkennis en zelfonderzoek.

Als je jezelf goed kent - wat zijn mijn sterke en zwakkere kanten, wat geeft me voldoening, waar liggen mijn ambities, welke waarden streef ik na, welke gedragspatronen zie ik bij mezelf? - dan is de kans groter dat je een bevredigende relatie met je omgeving, dus ook de bewegingscultuur aangaat. Zo niet, dan bestaat het gevaar van vruchteloos, demotiverend zoeken, hopen van kick naar kick of het aangaan van vrijblijvende en onbevredigende vrijages. Hoe kom je aan die zelfkennis?

Ik heb de indruk dat sport en bewegen op school of in een vereniging de leerlingen behoorlijk wat bewegingservaringen opleveren en dat leerlingen daarover ook kunnen vertellen. Tegelijkertijd ervaar ik dat de verhalen van leerlingen nogal eens blijven steken in de woorden 'leuk' en 'niet leuk'. Daarmee wordt niet zoveel gezegd, behalve dat de *match* op dat moment wel of niet klopt. Het zegt iets over het hier en nu maar niet over de toekomst. En dat willen we toch ook? We willen toch blijvende deelname? Dat betekent dat iemand in de verschillende levensfasen en uiteenlopende omstandigheden in staat moet zijn om een nieuwe relatie te definiëren met de omringende bewegingscultuur. Dan is het erg nuttig om te weten wat er achter 'leuk' en 'niet leuk' schuil gaat. Wat maakt het voor jou leuk of niet leuk? En als een leerling zegt: 'Nou, gewoon', dan doorvragen.

Kortom, enige reflectie op de factoren in jezelf en in de bewegingsomgeving die bepalend zijn voor je keuze wat betreft sport en bewegen.

Ik heb het idee dat de sport en het bewegingsonderwijs vaak sterk gericht zijn op het leren kennen van de buitenwereld (wat is er te koop?) en veel minder op het leren kennen van de binnenwereld: Wat wil ik echt? Wat past bij mij?

Handelingsbekwaamheid

Handelingsbekwaamheid is ook een kapstok voor Dohmen. Hij bedoelt daarmee slagvaardigheid, daadkracht, de bekwaamheid om van kennen en weten te komen tot actie. Daar kunnen we wat mee in de sport: doen! Het begrip handelingsbekwaamheid heeft dan ook in de theorievorming

Het zegt iets over het hier en nu maar niet over de toekomst

over bewegingsonderwijs sinds de zeventiger jaren van de vorige eeuw een stevige plaats verworven. Het gaat er dan om dat mensen in staat zijn tot deelname aan uiteenlopende bewegingssituaties. In de rol van beweger, maar later ook in de rol van helper, scheidsrechter, coach of toeschouwer. In de praktijk van het bewegingsonderwijs heeft het oefenen van bewegingsvaardigheden altijd een plek gehad. Sterker nog, daar draaide en draait het vaak om. Weliswaar vanuit verschillende denkkaders, maar het doel was om mensen bewegingsbekwamer te maken. Het is voor mij de vraag of dat nog steeds zo is; ik heb wel eens de indruk dat het gigantische sportaanbod de lessen bewegingsonderwijs steeds meer een oriënterend karakter geeft. Daardoor blijft het werken aan de handelingsbekwaamheid als beweger achter, terwijl we weten dat een bepaalde vaardigheid het plezier aan bewegen sterk kan verhogen. Niet even 'ruiken' dus, maar het gaat ook om oefenen, trainen van die bekwaamheden. Of is dat vooral een taak van de sport? Het begrip handelingsbekwaamheid is ook steeds breder geworden. Vroeger ging het alleen om de bewegingsbekwaamheid, daarna kwam de omgangsbekwaamheid, toen de regel- of ensceneringsbekwaamheid en nu komt daar nog de leerbekwaamheid bij. Mensen die leerbekwaam zijn, zijn in staat in verschillende contexten en levensfasen hun binnen- en buitenwereld op elkaar te betrekken en tot een voldoening gevende keuze te komen. In die leerbekwaamheid gaat het om vaardigheden als observeren, reflecteren, feedback hanteren, creëren, keuzes maken, experimenteren. Van groot belang voor een blijvende deelname.

Moeten of willen

Soms zie ik mensen in sportkleding zich voortbewegen waar de tegenzin van afdruipt: gepijnigde gezichten, wonderlijke bewegingspatronen, ongezonde kleuren. Ik denk dan vaak dat iemand dit doet omdat het *moet* (van wie?), maar niet omdat hij het *wil*. Ik weet dat het een snel oordeel is, maar ik ga er toch even mee verder. Blijkbaar is er vanuit de omgeving (familie, vrienden, arts, collega's) zoveel morele druk dat iemand er toe overgaat om te gaan hardlopen: 'het is gezond, je valt af, je voelt je na afloop een stuk beter, die heerlijke buitenlucht!' Op zo'n moment stelt iemand zichzelf niet de vraag of het ook bij hem past. Het *moeten* staat hier boven het *willen* en de kans is dan groot dat deze activiteit geen succes wordt, omdat het hardlopen niet raakt aan zijn fundamentele waarden. Waarden, vaak impliciet, die feilloos aangeven of een keuze klopt of niet klopt. Als

“Moderne levenskunst is niet langer het volgen van een universele set van normen en waarden, deugden en leefregels”

je je in een situatie lekker voelt dan wordt er recht gedaan aan persoonlijke waarden, die de pijlers vormen onder je leven. Die persoonlijke waarden zijn van levensbelang omdat ieder van ons op zichzelf is teruggeworpen als het om zingeving gaat. Dohmen: “Moderne levenskunst is niet langer het volgen van een universele set van normen en waarden, deugden en leefregels”. Hij spreekt zijn verontrusting uit over het feit dat mensen tegenwoordig niet kunnen formuleren waarin voor henzelf het goede leven is gelegen. Hij zegt: “Veel mensen vinden alles min of meer waardevol, waardoor conformisme en onverschilligheid op de loer liggen. Hun leven dreigt onherroepelijk te vervlakken”. Een eigen levenshouding is noodzakelijk en hij komt met het begrip authenticiteit. “Iemand is authentiek als hij een doorleefde levenshouding heeft gevonden waarin hij gaandeweg zijn eigen waarschaal heeft ontwikkeld en op grond daarvan zijn eigen autoriteit is geworden”. Hoe staat het op dit punt met sport en bewegen? Sport en bewegen zijn niet waarden-loos, integendeel. Er worden allerlei impliciete en/of expliciete waarden overgedragen: presteren, je best doen, gezondheid, karakter tonen, houden aan regels, samenwerken, de Olympische gedachte, *fairplay*. Het gaat hier om waarden uit de buitenwereld (= moeten), terwijl de waarden uit de binnenwereld (= willen) verborgen blijven. Er wordt vaak geen verbinding gemaakt, waardoor ik vraagtekens zet bij de kwaliteit van dit leerproces.

Negatieve en positieve vrijheid

Handelsbekwame mensen met zelfkennis en een fundament van persoonlijke waarden: daar gaat het om, ook in de wereld van sport en bewegen. Je kunt ook zeggen, het gaat om mensen die trouw zijn aan zichzelf. Nu geeft Dohmen op dit punt wel een waarschuwing. “Het romantische verlangen om trouw te zijn aan zichzelf is in de laatmoderne samenleving een funeste alliantie aangegaan met het liberale principe van de vrije zelfbeschikking”. Zo van: *Ik maak zelf wel uit wie ik ben en hoe ik leef. Ik ben de maat van alle dingen!!* Hij spreekt over het begrip negatieve vrijheid, wat neerkomt op doen waar je zin in hebt, zonder je te bekommeren om je omgeving. Daar kiest Dohmen duidelijk niet voor: identiteitsontwikkeling vindt plaats tegen de achtergrond van dingen die er toe doen, zoals geschiedenis, natuur, samenleving en de eisen van solidariteit. Dohmen citeert Taylor als hij zegt “Daarom kan en mag de authentieke mens zich.....niet onttrekken aan de dialoog en dient hij zich uitdrukkelijk te verhouden tot heersende betekenishorizons en morele kaders”. Authenticiteit is de invulling van positieve vrijheid: jezelf zijn impliceert de opdracht en queeste om jezelf te worden. Een leerproces dat enerzijds bestaat uit zelfonderzoek en anderzijds berust op een

dialogoog met de buitenwereld. "Authenticiteit is de competentie om telkens opnieuw op een waarachtige manier 'binnen' en 'buiten' op elkaar af te stemmen".

Levenslang leren

Als ik dit zo overzie dan hoef ik maar naar mijn eigen sportloopbaan te kijken om de wisselwerking tussen 'binnen' en 'buiten' te kunnen zien. Intern gaat het om een ontwikkeling van drijfveren, het steeds meer beseffen waar het om draait in je bewegen: in de loop der jaren zijn bij mij prestatie en sociale contacten vervangen door gezond voelen, buiten zijn, genieten van bewegen. Ook spelen fysieke factoren een rol: door mijn meniscusoperatie stopte ik met volleyballen en ik heb nooit een marathon gelopen door rugklachten. Maar omgevingsfactoren hebben ook invloed: een moeder die turnster was, een vader die volleybal mooi vond, vrienden die fietsen, schaatsen en lopen (triatlons), een ijsbaan, tennisbaan, gymzaal of park in de buurt, een vrijkaart voor een fitnesscentrum, wonen op het platteland of in de stad, verandering in relatie en baan, allemaal factoren die van invloed zijn geweest. Het is inderdaad een spel van afstemmen tussen binnen en buitenwereld om steeds meer te worden wie je bent. Dat gaat niet vanzelf en houdt nooit op. Mijn vader is 90 geworden en door zijn zwakker wordende gezondheid was hij genooddaakt om zijn relatie met de bewegingscultuur (hij hield van wandelen, fietsen en varen) anders te definiëren en liep daarbij tegen allerlei interne belemmeringen (gedragspatronen, overtuigingen) aan. En dan had hij ook nog te dealen met mijn even oude moeder die fysiek nog ontzettend fit was. Kortom, een levenslang leerproces.

Bildung

De gedachten over levenskunst raken een ander begrip dat ik wil aanstippen: *bildung*. Een begrip dat een lange historie heeft, nooit echt is weggeweest en nu een heuse revival beleeft. Een revival om de instrumentele eenzijdigheid van veel onderwijs te nuanceren. *Bildung* is (weer) in beeld gekomen om er voor te zorgen dat mensen voorbereid kunnen worden op het omgaan met de onvoorspelbare, dynamische wereld van deze tijd. Met andere woorden: het gaat om het vormen van een eigen identiteit. Het lukt niet (meer) om een plaats te verwerven in de huidige wereld en ook nog het democratisch gehalte van de samenleving op peil te houden, door alleen uit te gaan van lineaire denklijnen, modellen, protocollen. De creativiteit van individuen, de innovatiekracht van groepen en de maatschappelijke betrokkenheid van velen zijn nodig om samen op een goede manier verder te komen. Dat geldt ook voor de wereld van de sport. Joop Alberda zegt in "...EN DENKEN" dat

het onderwijs (in bewegen) het zelfvertrouwen van mensen moet versterken. "In een onderwijsstructuur waarin het concept *bildung* een rol zou spelen, zouden vier componenten een plaats moeten hebben. Wat zijn je kernkwaliteiten, oftewel, wat kun je?

Wat vind je belangrijk; wat zijn de belangrijkste waarden in je leven? Wat wil je binnen afzienbare termijn bereiken? En tot slot: wat wil je als erfenis achterlaten?" Hij breekt aansluitend een lans voor een sterke modernisering van het onderwijs o.a. door het gebruik van gaming-principes en maatwerk: "Geef mij maar de tools en ik ontdek het zelf wel, geef mij een procesbegeleider die me helpt om mezelf te ontdekken en te vervolmaken. Ik denk dat het die kant op moet gaan". De Onderwijsraad heeft al in 2011 onder de titel *Onderwijs vormt* een advies uitgebracht waarin wordt gepleit voor een eigentijdse invulling van het begrip vorming. Daarbij wordt verwezen naar de wettelijke taak van de scholen, maar ook naar ontwikkelingen in de samenleving: "De complexe, pluriforme en dynamische samenleving stelt hoge eisen aan jongeren, zowel aan hun persoonlijkheid als aan hun functioneren in sociaal-maatschappelijk en beroepsmatig opzicht". De Onderwijsraad geeft ook aan dat die vorming moeilijk op andere plekken dan het onderwijs te verkrijgen is en dat de rol van de leraar cruciaal is. Verder is de raad van mening dat vorming niet losstaat van of tegengesteld is aan het werken aan goede leerprestaties.

Tot slot

Als ik bovenstaande nog eens overlees, dan word ik gesterkt in het idee dat het concept levenskunst en een moderne versie van *bildung* aangrijpingspunten bieden voor het bewegingsonderwijs van de toekomst. Aangrijpingspunten om de ontwikkeling van iemands bewegingsidentiteit centraal te stellen. Van buiten leren kan niet zonder van binnen leren. Tegelijkertijd komen er allemaal vragen boven. Is levenskunst, *bildung* iets voor iedereen? Wat is de rol van (bewegings) onderwijs? Wanneer kunnen mensen wat leren (leergevoeligheid)? Is de school toegerust om dergelijke leerprocessen te ondersteunen? Ik heb geen sluitende antwoorden op deze vragen, maar ben er van overtuigd dat het onderwijs een rol heeft, zeker bij jonge mensen. Wie neemt anders die verantwoordelijkheid? Het gaat wat mij betreft om een 'nieuwe (ped)agogiek'. Een (ped)agogiek die niet omgebouwd wordt tot schoolstructuren, onderwijsmethodes en kwaliteitszorgsystemen, maar die leidt tot ontmoetingen van geïnspireerde mensen waarin identiteitsontwikkeling centraal staat. ■

"Authenticiteit is de competentie om telkens opnieuw op een waarachtige manier 'binnen' en 'buiten' op elkaar af te stemmen"

Literatuur

- Christensen, M. Krogh (2007). Biographical learning as health promotion in physical education: A Danish casestudy. *European Physical Education Review*, 13 (1), 5-24.
- Dohmen, Joep. *Tegen de onverschilligheid. Pleidooi voor een moderne levenskunst*. AMBO, Amsterdam, 2007.
- Jensen, S en Wijnberg, R. (2010). *Dus ik ben. Een zoektocht naar identiteit*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Onderwijsraad (2011), *Onderwijs vormt*. Den Haag
- Onderwijsraad (2013), *Leraar zijn. Meer oog voor persoonlijke professionaliteit*. Den Haag.
- Palen, Van der, H. en Radstake J. (H)erkend beweger: opvoeden binnen bewegingsonderwijs (en sport) bij het verwerven van een beweeg- en sportidentiteit. In: *Lichamelijke Opvoeding*, 6, (p. 6-8).
- Pot, N. (2014). *Sport socialisation and the role of the school*. Academisch proefschrift. VU University, Amsterdam/ School of Human Movement & Sports, Windesheim University of Applied Sciences, Zwolle.
- Stralen, G. van en Gude, R. (Red.) (2012). *...EN DENKEN. Bildung voor leraren*. Leusden: ISVW Uitgevers.
- Verhaeghe, Paul (2013). *Identiteit*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Contact:**
c.j.faber@pl.hanze.nl